

De geheime wereld van James Ensor, Ensors behekste jonge jaren [1860-1893],

door John Gheeraert, uitgeverij Houtekiet, Antwerpen, ISBN 90 5240602 2.

De schilder James Ensor (1860-1949) heeft het zijn biografen niet gemakkelijk gemaakt. Hij heeft zoveel legenden over zichzelf de wereld ingestuurd dat het nauwelijks doenbaar is realiteit van fictie te onderscheiden. Was Ensor een pathologische leugenaar? Of waren zijn zelfverzonnen levensverhalen een romantische manier om zich te beschermen tegen de jarenlange miskenning van zijn uitzonderlijk talent en de vaak troosteloze en eentonige werkelijkheid van zijn ouderlijk huis? Ensor heeft de bronnen van zijn beeldmateriaal altijd geheim gehouden, vooral met betrekking tot het satanische karakter van veel van zijn schilderijen, etsen en tekeningen.

John Gheeraert, de schrijver van bovenvermeld boek, net als James Ensor geboren en getogen in Oostende, ontdekte dat ook Helena Blavatsky, medestichtster van de Theosofische Vereniging,

tussen 1886 en 1887 een klein jaar verbleef in de "Koningin der Badsteden". Hier schreef zij grotendeels haar boek *De Geheime Leer*, de bijbel van de theosofen.

Uit Gheeraerts onderzoek blijkt dat Ensor in zijn creatiefste periode veel aan de esoterische werken van Blavatsky heeft ontleend. De auteur onthult in dit boek bovendien dat Ensor goed bevriend was met een andere theosofe, Alexandra David-Neel. Zij zou later roem oogsten als Azië-reizigster.

Deze nieuwe bronnen leveren totaal onverwachte inzichten op over een schilder van wie het leven doorgaans als "saai" wordt afgedaan.

Tegelijk weet de schrijver overtuigend te verklaren waarom zoveel vroege meesterwerken van de schilder "behekst" lijken te zijn.

James Ensor was niet de enige kunstschilder die door Blavatsky beïnvloed werd. Andere voorbeelden zijn Wassili Kandinsky, Pieter Mondriaan, Paul Klee en Paul Gauguin (zie hiervoor *Het bijzondere leven en de invloed van Helena Blavatsky* door Sylvia Cranston). Wat Mondriaan betreft bevestigde zijn vriend Michel Seuphor dat de invloed groot was, maar dat de schilder die inspiratie poogde te verbergen, vooral in zijn tweede schilderperiode in Amerika.

Het geval Wassili Kandinsky is even intrigerend. Deze zoon van een rijke Russische zakenman was slechts zes jaar jonger dan Ensor. Kandinsky bezocht het atelier van de Oostendse schilder in de lente van 1929. De Italiaanse kunsthistoricus Francesco Arcangelo vestigde in

Hommage à James Ensor (ed. Brepols, p. 68) de aandacht op de invloed van Ensor op de schilder Kandinsky, terwijl beide schilders werden beïnvloed door Blavatsky, een feit dat fascinerend is en een studie waard.

Van de vele grote moderne kunstschilders die onder de betovering van "de moeder van de theosofie" raakten was Ensor zeker de eerste. Net als Mondriaan heeft ook Ensor gepoogd die invloed te verdonkeremannen, maar ongetwijfeld waren zijn familieleden en ook sommige vrienden hiervan op de hoogte.

In het artikel "À propos de James Ensor" heeft Jules Du Jardin in 1899 een tipje van de sluier opgelicht en hierin situeert hij Ensor in een esoterische traditie.

De vermaarde Belgische toneelschrijver Michel de Ghelderode, een vriend van Ensor, beweerde op 5 april 1932 in zijn voordracht "Visages et paysages de la Flandre maritime" in het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel dat Ensors kunst in zekere mate heiligschennend was en dat het de emanatie bevatte van de oude Hebreeuwse Kabbala. Over die Kabbala en het Joodse mysticisme heeft Helena Blavatsky heel wat gepubliceerd. (Een van de belangrijkste stukken "The Kabbalah and the Kabbalists at the close of the nineteenth century" werd waarschijnlijk in Oostende geschreven, zie *Collected Writings*, 1886-1887, Vol. VII, p. 250-268.)

Hoewel Ensor veel uit haar geschriften in beeld bracht en het antidogmatische en anti-

Boek & periodiek

katholieke karakter van haar leer hem beviel, zal hij zich wel niet als leerling van deze Russische vrouw beschouwd hebben. Jules Du Jardin zag hem als een sceptische spotvogel, want hij schreef: "Nooit konden we een van zijn werken bekijken, zonder dat we zijn droge lachje hoorden dat ons deed rillen; de droom van een ongelovige, of zo men wil van een ironische waarnemer" (Parijs 1899, "La Plume", p. 51).

Tot hier een korte inleiding op dit boek, waarvan ik zelf vind dat het niet mag ontbreken in de boekenverzameling van een onderzoeker van de theosofie. Een aanrader om zelf op onderzoek te gaan naar de invloed van de theosofie op de kunst en de kunstenaars door deze wonderbaarlijke vrouw met de naam Helena Blavatsky.

Eddy Doms, Antwerpen

Science and the Sacred, Ravi Ravindra, The Theosophical Publishing House Adyar, 373 blz, 2000, ISBN 81-7059-380-8 (ingebonden), €12,25.

Ravi Ravindra is geboren en opgegroeid in India en woont vanaf 1966 in Canada. Hij is

professor in de vergelijkende godsdienstwetenschappen en in de natuurkunde aan de Dalhousie Universiteit in Halifax.

Het boek bevat een verzameling van 23 essays die in de afgelopen 25 jaar in diverse tijdschriften zijn gepubliceerd. De besprekingen zijn gebaseerd op een begrip van de geschiedenis van de wetenschap en een brede kennis van religieuze en culturele overleveringen. De auteur geeft een beschouwing over de betrekking tussen wetenschap en het spirituele. Hoger dan het denkvermogen is volgens Ravindra het spirituele. Met het denkvermogen kan men al wat tot het denken behoort beoordelen, doch het spirituele kan alleen maar doorvoelt worden met de 'spirit' (mogelijk te vertalen als de geest) (1 Korintiërs 2:11-14). Het gaat erom het spirituele in een individu tot ontplooiing te laten komen (blz 21). Het denken is begrensd en beperkt door de wijzen van (be)oordelen, vergelijken, associëren, het geheugen e.d. Met deze functies en kwaliteiten is het denken beperkt. Het denken is niet in staat direct waar te nemen, en kan niet de dingen zien zoals ze werkelijk zijn (blz 74). Ravindra stelt dat zowel wetenschap als het spirituele uniek zijn, immers zij zeggen elk iets anders, en zij vullen elkaar aan. Wat de samenleving nodig heeft is een integratie van beiden. Ravindra ijvert voor een hogere wetenschap, een wetenschap die zich bezighoudt met de hogere natuur van de mens, met het doel en de betekenis van de mensheid, met transformatie en de wetmatigheid die hierop betrekking

hebben. Een wetenschap die, dit in tegenstelling tot de moderne wetenschap, aan de gevoelens een belangrijke plaats toekent.

Een ontkenning van de waarde en geldigheid van de moderne wetenschap of van het spirituele begrenst de mogelijkheden van een individu en van de cultuur.

Ravindra vergelijkt de hedendaagse wetenschap met het spirituele. Voor de wetenschap komt het hebben van een theorie op de eerste plaats, en staan de gegevens centraal die afgeleid zijn van experimenten (in laboratoria). Het hedendaagse wetenschappelijk onderzoek kenmerkt zich door manipulatie en controle door de geleerden en de technologen. De gevoelens als een instrument voor het verkrijgen van inzicht in de hoogste kennis worden in de hedendaagse wetenschap resoluut terzijde geschoven. De relatie tussen wetenschap en het spirituele schijnt verwoord te worden als 'hoe kan de spirituele energie gebruikt worden voor een betere wetenschap die zal leiden naar een bruikbaarere technologie'. De spirituele zienswijze gaat uit van de vraagstelling 'op welke wijze kan de wetenschap in dienst staan van het spirituele'. Er is meer oog voor het wezen van de dingen. Het is het direct(intuïtief) zien hoe men is. Het verdiepen en het zuiveren van de gevoelens is een vereiste om tot de hoogste waarheid te komen. Hiertoe is een nieuwe geboorte nodig, een spirituele wedergeboorte, een bewustzijnsverandering, de opening van het derde oog, een verdieping van de innerlijke geloofsovertuiging, het inzien dat

Boek & periodiek

Waarheid een éénheid is van al wat bestaat (blz 114 e.v.). Dit alles gaat niet vanzelf. Iets in ons moet veranderen. Herhaaldelijk wijst Ravindra op de noodzaak van een innerlijke en een uiterlijke (d.w.z. van de kosmos) transformatie. Volgens de auteur is dit het doel van de mensheid. Een innerlijke transformatie is het bewust interveniëren in de natuur. Elk individu is vrij in deze keuze. Is eenmaal gekozen voor een innerlijke transformatie, dan kan de mens als medewerker van de natuur meehelpen aan de transformatie van de natuur. De manier waarop de wetenschap beoefend wordt kan dienen als een pad naar het mysterie van de natuur. Eén van de essays over Kepler, Galileo, Newton en Einstein openbaart hun aspiraties en toont veel begrip voor hun werk als een benadering van het spirituele. Ravindra verwijst in dit verband naar Einstein, voor wie de wetenschap een spiritueel pad was. Voor Einstein was het motief voor wetenschappelijk onderzoek een gevoel dat openstaat voor de kosmos, een harmonie ziet in alles en waarvoor de religie de bron is. Het mysterieuze is, volgens Einstein, het mooiste dat ervaren kan worden en dat de bron is van ware kunst en wetenschap. Einstein heeft opgemerkt 'wetenschap zonder religie is verlamd, religie zonder wetenschap is verblind'. Volgens de auteur is wat de hoogste aspiratie van de geleerden zou moeten zijn – het begrijpen van de Goddelijke wijsheid door het bestuderen van de natuur en het ten dienste staan van de mensheid middels de technologische toepassingen van de wetenschap

– verworden tot het beheersen en exploiteren van de natuur ten dienste van het militair-industriële complex. Vandaar de noodzaak van een herstel van de spirituele waarden en het toepassen hiervan in de wetenschappelijke praktijk. De houding van de meeste geleerden wordt bepaald door het veronachtzamen van een innerlijke zoektocht. Emoties, gevoelens zoals liefde en mededogen worden uitgesloten als instrumenten voor wetenschappelijk onderzoek. De benadering is gericht op alles wat zich in de buitenwereld bevindt. Volgens de innerlijke benadering wordt de theorie geverifieerd door zelfwaarneming en innerlijke ervaring. Ravindra betreurt het dat veel jonge mensen zich richten op de een of andere wetenschappelijke theorie wanneer het aankomt op een persoonlijke en sociale transformatie, in plaats van direct naar zichzelf te kijken en proberen te ontdekken wat er getransformeerd kan worden en waarom.

De auteur verwijst wat dit betreft naar de volgende uitspraak van Krishnamurti. Het onderscheid tussen wat we kunnen begrijpen en datgeen waaraan de mens behoefte heeft is zo ontstellend groot en heeft betrekking op zulke volstrekt verschillende dimensies van Zijn, waardoor er geen pad is van hier naar Daar. Maar volgens Ravindra kunnen de beletselen voor een natuurlijke groei opgeruimd worden, en hij verwijst naar het voorbeeld van de landbouwer die zijn land bewerkt voor het verkrijgen van een rijkere oogst. Het kunnen volgen van het pad hangt af van de wil van het

Hogere. Er kan alleen maar een pad zijn van hier naar Daar, als dit is voorbereid van Daar naar hier (blz 295).

In de in het Engels geschreven essays wordt de lezer geconfronteerd met een filosofische en een spirituele zienswijze. Enkele artikelen zijn moeilijk toegankelijk, maar toch wel begrijpelijk wanneer kennis wordt genomen van de inhoud van het gehele boek. En dit is zeker het geval wanneer gebruik wordt gemaakt van de index achter in het boek. Naar mijn mening is het beslist de moeite waard kennis van dit boeiende boek te nemen. De aandachtige lezer raakt meer en meer doordrongen hoezeer het beoefenen van de wetenschap verbonden is met de zoektocht naar de waarheid en van het bewandelen van het pad waardoor een tipje van de sluier van het mysterieuze, waarnaar we trouwens allemaal op zoek zijn, opgelicht wordt. In de essays zijn bovendien een aantal actuele gedachten te vinden die de lezer kunnen wakkerschudden. Wat te denken van de opmerking: 'religie en het volgen van een spiritueel pad kunnen onafhankelijk van elkaar bestaan. Wat wij religie noemen, is feitelijk een belemmering voor het volgen van een spiritueel pad (blz 79)'. Dit laatste is de moeite van het overdenken waard. En voor de geïnteresseerden in de boeken van Fritjof Capra, o.a. *De Tao van Fysica*, waarin gewezen wordt op de overeenkomst tussen de westerse wetenschap en de oosterse tradities, zegt Ravindra: 'we moeten ons niet laten verleiden door oppervlakkige overeenkomsten tussen

Boek & periodiek

bepaalde uitdrukkingen en paradoxen van de moderne wetenschap en de oude oosterse gedachte. Zij verschillen volledig van elkaar in hun werkwijzen, bedoelingen, doeleinden en gevolgen..(blz 231)'.
Voor hen die zich willen verdiepen in de relatie tussen theosofie en de wetenschap, of in de betrekking tussen de geheime leer en de moderne wetenschap kan het bestuderen van dit boek worden aanbevolen.

Ton van Beek

Elfen, een subtiele realiteit, door Dora van Gelder, uitgeverij Allemedia. ISBN 90 77074 01 5, 172 p. Prijs €12,25.

Elfen, een subtiele realiteit is de titel van een bijzonder boekje, geschreven door Dora van Gelder, ooit voormalig nationale presidente van de Noord-Amerikaanse sectie van de Theosofische Vereniging. Ze stelt zich ten doel een beschrij-

vend overzicht te geven van de wereld der elfen en aanverwante werelden uit het fijnstoffelijk universum. En dat overzicht geeft ze dan ook, in een ongeveer 150 pagina's lang verslag waarin ze verschillende elfentypen karakteriseert.

Dit klinkt misschien allemaal een beetje koud maar dat is deze door Moment uitgegeven bijdrage allerm minst. Hoe moeilijk de opdracht ook lijkt te zijn – de elfen- en aanverwante werelden zijn immers zo divers – toch slaagt Dora van Gelder erin haar uiteenlopende, sterk doorleefde ervaringen op dit niveau van onze aardse bestaanswereld in een enigszins samenhangende tekst op papier te zetten en voor de komende generaties te bewaren. Zonder een strikt wetenschappelijke benadering na te streven, getuigt haar verslag van een minutieus oog voor detail dat uitmondt in een krachtige typering van deze fijnstoffelijke, levende wezens in een levende, reële wereld. Naast een algemene typering van de elf, neemt ze ons mee op reis naar verschillende werelddelen waar ze de elfentypen, gerelateerd aan de verschillende elementen, de revue laat passeren. Meer dan eens komt ze daarbij ook terecht bij een beschrijving van de engelen, die entiteiten die de elfenwereld “besturen”. Echter, de engelen worden slechts behandeld in de mate dat dit verhelderend werkt voor de

beschrijving van de elfenwereld en dus niet als onderwerp op zich. In totaliteit wordt de eigenheid van het onderwerp verrassend getrouw weerspiegeld in de spontane, open schrijfstijl die de schrijfster hanteert.

Met dit boekje komt Dora van Gelder tegemoet aan het derde beginsel van onze vereniging: het onderzoek van de latente vermogens aanwezig in de mens en de natuur. Immers, zo toont de schrijfster aan, vereist het waarnemen van de elfenwereld een bijzondere zintuiglijke gevoeligheid en een zuivere openheid tot juist die andere dimensies die onze wereld, in de brede betekenis van het woord, rijk is. Dit vooral ook omdat elfen juist subtiele, gevoelsmatige wezens zijn. Vaak gaan genoemde gevoeligheid en openheid, op zo natuurlijke wijze aanwezig in de kindertijd, verloren naarmate kinderen opgroeien tot volwassenen. Dora van Gelder heeft deze echter tot in haar volwassenheid weten te bewaren en was zo in staat een levende getuigenis te brengen van juist die latent aanwezige entiteiten die de mensheid vaak nader staan dan zij maar kan bevroeden.

Bij deze wil ik de lezers van harte uitnodigen ook een duik te nemen in de wonderlijke elfenwereld.

Sabine van Osta